

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

**ΠΩΣ...
ΜΕΙΩΝΟΥΜΕ
ΤΙΣ ΑΥΞΗΣΕΙΣ
ΤΗΣ ΔΕΗ**
ΜΙΝΙ ΟΔΗΓΟΣ
ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟ

ΜΟΧΑΜΕΝΤ ΑΛΙ
Ο ΘΡΥΛΟΣ ΕΓΙΝΕ
ΕΒΔΟΜΗΝΤΑ

Η Σμύρνη στο Μπενάκη

ΕΝΑ ΣΥΝΤΑΡΑΚΤΙΚΟ ΝΕΟ ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ ΚΑΙ ΜΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΜΕ ΣΠΑΝΙΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ
ΜΑΣ ΜΕΤΑΦΕΡΟΥΝ Σ' ΕΝΑΝ ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Επιστροφή ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ

Σχεδόν ενενήντα χρόνια μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, ένα νέο ντοκιμαντέρ της Μαρίας Ηλιού και μια έκθεση σπάνιων φωτογραφιών, στο Μουσείο Μπενάκη, μας μεταφέρουν σε έναν χαμένο κοσμοπολίτικο παράδεισο.

ΤΗΣ ΤΑΣΟΥΛΑΣ ΕΠΤΑΚΟΙΛΗ

Ανοιξη του 1919 Τούρκος πωλητής ξιδιού δίπλα σε ζευγάρι Ελλήνων. (© Imperial War Museum)

Η φημισμένη «Quai», η μήκος δύο χιλιομέτρων προκυμαία της Σμύρνης (επάνω). (© Manuscripts Division, Princeton University Library)

Γαλανόλευκες παντού: Άγγλοι στρατιώτες στους δρόμους της πόλης, που έχει σημαιστολιστεί για την υποδοχή του ελληνικού στόλου. (© Imperial War Museum)

Η πόλη «στο πόδι» Τα πλοία με το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα καταπλέουν στη Σμύρνη στις 2 Μαΐου 1919. Χιλιάδες άνθρωποι έχουν συγκεντρωθεί στο λιμάνι για να προϋπαντήσουν τους Έλληνες στρατιώτες. (© Imperial War Museum)

Η κάμερα ταξιδεύει πάνω από τη θάλασσα. Γαλάζιο παντού, με υπόκρουση ένα υπέροχο μουσικό θέμα του Νίκου Πλατύραρχου. Κι έπειτα οι εικόνες γίνονται ασπρόμαυρες και η αφήγηση ξεκινά: «Ήταν μια φορά κι έναν καιρό μια πόλη, η πιο όμορφη της Μεσογείου. Εκεί, ακόμα και οι φτωχοί ζούσαν καλά...». Είμαστε στη Σμύρνη των αρχών του περασμένου αιώνα. Βλέπουμε το λιμάνι γεμάτο πλοία και τους ανθρώπους να περπατούν στο πλακόστρωτο της παραλίας δίπλα στις γραμμές του ιππλάτου τροχιόδρομου, του τραμ της εποχής - Ευρωπαίοι με κομψά κοστούμια, Τούρκοι με φέσια, Αρμένιοι με τις μακριές λευκές φορεσιές τους, κυρίες με περίτεχνα καπέλα και ομπρέλινα. Διακρίνουμε το ξενοδοχείο «Η Ελπινίκη» και το Grand Hotel, το αρτοποιείο του Γ. Ζάκκα και τα γραφεία της Εθνικής Ατμοπλοΐας. Το νέο ντοκιμαντέρ της Μαρίας Ηλιού, «Σμύρνη: η καταστροφή μιας κο-

σμοπολίτικης πόλης, 1900-1922», έχει μόλις ξεκινήσει.

Ο πατέρας της, ο Ανδρέας, είχε γεννηθεί σ' αυτόν τον «τόπο των πολλών ευκαιριών», κόμβο των οθωμανικών συναλλαγών με την Ευρώπη και την Αμερική, όπου η Δύση και η Ανατολή διασταυρώνονταν με κάθε τρόπο - κοινωνικό, θρησκευτικό, πολιτιστικό, εμπορικό. «Από τα πρώτα χρόνια της ζωής μου», λέει η σκηνοθέτις, «η Σμύρνη με στοίχειωνε. Υπήρχε παντού στη ζωή μας, στο διαμέρισμα της οδού Σόλωνος όπου μεγάλωνα - στις κουβέντες, στα όνειρα και στους εφιάλτες μας». Από τότε προσπαθούσε να φανταστεί τη ζωή εκεί πριν από την καταστροφή. Η ιδέα να κάνει μια ταινία γι' αυτό της έγινε εμμονή. Το 2007 το «ταξίδι» της άρχισε, με συνοδοιπόρο τον Αλέξανδρο Κιτρορέφ, καθηγητή στο αμερικανικό Haverford College. Ήταν σαν να έσκαβαν το ίδιο τούνελ από διαφορετικές πλευρές: εκείνη από την πλευρά του κινηματογραφιστή, που χρησιμοποιεί τις εικόνες ως αφηγηματικό υλικό, κι εκείνος από την πλευρά του ιστορικού. Ο στόχος τους όμως ήταν ίδιος: να κρατήσουν αποστάσεις από μια εθνικιστική αφήγηση και να δώσουν στο κοινό μια νέα οπτική, που συμπεριλαμβάνει όλες τις κοινότητες στη ζωή της πόλης, αλλά και τα δραματικά γεγονότα του 1922.

Δεν ήταν εύκολο. Επρεπε να συγκεντρώσουν φωτογραφίες και φιλμ, να αναζητήσουν μαρτυρίες, να μελετήσουν πηγές. Ήταν μια επίπονη και χρονοβόρος διαδικασία, αλλά το

«Η Σμύρνη υπάρχει παντού στην Ελλάδα σήμερα: στη γλώσσα, στη μουσική, στο φαγητό μας. Καταστράφηκε, αλλά δεν νικήθηκε...» **ΜΑΡΙΑ ΗΛΙΟΥ, ΣΚΗΝΟΘΕΤΙΣ**

Μικρή Λεβαντίνα
(κατά πάσα πιθανότητα),
φωτογραφημένη
μετά την τελετή
της «Πρώτης Κοινωνίας» της.
(© Με την ευγενική παραχώρηση
του κυρίου Μιχάλη Τσανγκορη)

αποτέλεσμα τους δικαιώνει απόλυτα. Εικόνες και κινηματογραφικό υλικό -ξεχασμένα σε ντουλάπια ευρωπαϊκών και αμερικανικών αρχείων- σταχυολογήθηκαν με ευλάβεια. Και για πρώτη φορά στο ντοκιμαντέρ δημοσιεύονται άγνωστες εικόνες της Σμύρνης από ιδιωτικές συλλογές, όπως αυτή του Γάλλου συλλέκτη Pierre De Gigord, αλλά και από τις βιβλιοθήκες του αμερικανικού Κογκρέσου, των πανεπιστημίων Πρίνστον και Χάρβαρντ, ελληνικών και ξένων ιδρυμάτων, καθώς και από το αρχείο του βρετανικού Imperial War Museum. Στο τελευταίο, οι υπεύθυνοι εξέφρασαν την έκπληξή τους όταν η Μαρία Ηλιού ζήτησε τη βοήθειά τους. «Ποτέ κανείς από την Ελλάδα δεν μας έχει ζητήσει υλικό, εδώ και δεκαετίες», της είπαν. «Μάθαμε να ταξιδεύουμε στο Λονδίνο για να αγοράζουμε επώνυμα συνολάκια, αλλά όχι για να βρούμε κομμάτια του παρελθόντος μας...» λέει η σκηνοθέτις.

Η Σμύρνη της ευζωίας και των τεχνών

Στις αρχές του 19ου αιώνα, η Σμύρνη είχε περίπου 750.000 κατοίκους: Ευρωπαίους σχεδόν από κάθε χώρα, Τούρκους, Αρμένιους, Εβραίους, Λεβαντίνους, Αμερικανούς και, φυσικά, Έλληνες - σχεδόν 300.000, πιο πολλούς δηλαδή από τους κατοίκους της Αθήνας εκείνη την εποχή. Ήταν επιχειρηματίες και έμποροι, υψηλόβαθμοι υπάλληλοι σε μεγάλες εταιρείες και ιδιοκτήτες καταστημάτων, πολύγλωσσοι, μορφωμένοι και καλλιεργημένοι. Οι μουσουλμάνοι αποτελούσαν τότε μειονότητα στην πόλη, την οποία, για το λόγο αυτόν, οι υπόλοιποι Τούρκοι αποκαλούσαν «Η άπιστη Σμύρνη».

Η προκυμαία της, μήκους δύο χιλιομέτρων, το περίφημο «Quai», αντιπροσώπευε τον εμπορικό χαρακτήρα της, τον κοσμοπολιτισμό της και τη μοναδική της joie de vivre. Πλούτο, πολυτέλεια, ευζωία και άνθηση των τεχνών φανερώνουν οι φωτογραφίες και τα αποσπάσματα από φιλμ που περιλαμβάνονται στο ντοκιμαντέρ και που με εκπληκτικό τρόπο «έβλεπε» μεταξύ τους η μοντέρ Αλίκη Παναγή: βλέπουμε επαύλεις με εντυπωσιακούς κήπους, καταστήματα όπου έβρισκε κανείς αγαθά από όλο τον κόσμο, ενσταντανέ από βραδιές όπερας, χοροεσπερίδες και συναυλίες κλασικής μουσικής. Πιο... Ευρώπη και από την Ευρώπη! «Ήρασαν πολύ ευτυχισμένοι στη Σμύρνη», θυμάται μπροστά στην κάμερα ο Ζακ Ναλμπαντιάν. «Θα ήμουν διαφορετικός άνθρωπος εάν δεν είχα ζήσει εκεί». Αρμενικής καταγωγής και κάτοικος Νιου Τζέρσι, ο 97χρονος σήμερα Ναλμπαντιάν είναι ένας από τους βασικούς αφηγητές. Μαζί με την Ελένη Μπαστέα, καθηγήτρια στο Πα-

νεπιστήμιο του New Mexico, Σμυρνιά τρίτης γενιάς, και την Τουρκάλα ακαδημαϊκό Λεϊλά Νεϊζί μιλούν για τον πολυεθνικό χαρακτήρα της πόλης και για τους ισχυρούς δεσμούς φιλίας που ένωναν τους κατοίκους της.

Τα σύννεφα του πολέμου

Με τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913 και τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι γεωπολιτικές ισορροπίες στην ευρύτερη περιοχή άρχισαν να αλλάζουν, αναγγέλλοντας ουσιαστικά το τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η εγκατάσταση μουσουλμάνων προσφύγων και ένοπλων ατάκτων από τα Βαλκάνια στη δυτική Μικρά Ασία οδήγησε σε περιστατικά βίας, θανάτους και εκδιώξεις Ελλήνων. Ήταν προφανές πως μια νέα πολιτική είχε αρχίσει να επικρατεί: αυτή της «Τουρκίας για τους Τούρκους». Παρ' όλα αυτά, στη Σμύρνη, όπως καταδεικνύει το ντοκιμαντέρ, η καθημερινή ζωή συνεχιζόταν κανονικά, σαν να ήθελαν οι κάτοικοί της να ξεχάσουν πως στην υπόλοιπη επικράτεια μαινόταν οι διώξεις των χριστιανών...

Και φτάνουμε στο Σεπτέμβριο του 1922. Το μέτωπο του Σαγγάριου έχει καταρρεύσει και χιλιάδες άνθρωποι -πρόσφυγες και Έλληνες στρατιώτες- φτάνουν στην πόλη από το εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Μια από εκείνες τις δραματικές μέρες, την πόρτα του σπιτιού των παππούδων της Ελένης Μπαστέα χτυπάει ο Τούρκος γείτονας τους. «Έρχονται οι δικοί μας», τους προειδοποιεί. «Πρέπει να φύγετε για να σωθείτε». Εκείνοι αδυνατούν να πειστούν. «Δεν ήθελαν να πιστέψουν

«Αυτό το ντοκιμαντέρ ξεπερνάει πολλά από τα κλισέ που ξέρουμε για τη Σμύρνη και γι' αυτό το θεωρώ εξαιρετικό.» **ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ**, ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Στον κήπο της οικίας Ομήρου, στο Κορδελιό, μέλη των οικογενειών Ομήρου, Αλεόττι και Ηλιάδου, με τον πρέσβη Μπέκερμαν και τις δασκάλες πιάνου και Γερμανικών.

(Ευγενική παραχώρηση της κυρίας Άννας Μαΐλλη-Βεϊνόγλου)

Rue Franque (Ευρωπαϊκή Οδός), ο κεντρικός εμπορικός δρόμος της Σμύρνης, όπου έβρισκε κανείς εκλεκτά προϊόντα από όλο τον κόσμο. (© Imperial War Museum)

«ότι ο κόσμος τους κατέρρευε», λέει η κ. Μπαστιά. «Πώς θα μπορούσαν, άλλωστε, όταν από το παράθυρο έβλεπαν στο λιμάνι είκοσι ένα συμμαχικά πλοία - αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά και αμερικανικά; Ήταν οι εγγυητές, τάχα, της ασφάλειάς τους...» Η οικογένεια μαζεύεται στην τραπεζαρία, για το απογευματινό τσάι, όπως κάθε μέρα, les και τίποτα δεν έχει συμβεί... Όταν αυτή η «ιεροτελεστία» τελειώνει, η νοικοκυρά πλένει το πορσελάνινο σερβίτσιο και το βάζει ξανά στον μπουφέ. Στη συνέχεια, μαζεύει δύο-τρία πράγματα και μαζί με τον άντρα και τα παιδιά τους κατεβαίνουν στην προκουμαία. Κατάφεραν, τελικά, με πολλές δυσκολίες, να περάσουν στην Ελλάδα. Αυτή είναι μόνο μία από τις συγκλονιστικές ιστορίες που θα ακούσουμε παρακολουθώντας το ντοκιμαντέρ...

Κι έπειτα, έρχονται οι εικόνες της τραγωδίας: Οι φλόγες που ξεπήδησαν από την αρμενική συνοικία και με τη βοήθεια του αέρα, που δυνάμωσε ξαφνικά, κατάπιαν όλη την πόλη. Ο αφανισμός της Σμύρνης σήμανε όχι μόνο την οριστική εγκατάλειψη της Μεγάλης Ιδέας, αλλά, ταυτόχρονα, το τέλος του κοσμοπολιτισμού και την κυριαρχία του εθνικισμού. Αλλά η σκηνοθέτις δεν θέλει ο θεατής να φύγει από την αίθουσα του Μουσείου Μπενάκη, όπου θα προβάλλεται το ντοκιμαντέρ, (εκεί όπου είχε προβληθεί και η προηγούμενη εξαιρετική δουλειά της «Το Ταξίδι: Το ελληνικό όνειρο στην Αμερική») με απαισιόδοξες σκέψεις και κακή διάθεση. «Όσοι έζησαν εκεί και κατάφεραν να έρθουν στην Ελλάδα και να συνεχίσουν τη ζωή τους, με έναν μαγικό τρόπο έφεραν μαζί τους τον τό-

πο τους· τη νοοτροπία, τις συνήθειες, την "αύρα" της πόλης. Έτσι, η Σμύρνη υπάρχει παντού στην Ελλάδα σήμερα: στη γλώσσα, στη μουσική, στο φαγητό μας. Καταστράφηκε, αλλά δεν νικήθηκε...»

«Αυτό το ντοκιμαντέρ ξεπερνάει πολλά από τα κλισέ που ξέρουμε και γι' αυτό το θεωρώ πραγματικά εξαιρετικό», λέει από την πλευρά του ο Θάνος Βερέμης, ομότιμος καθηγητής Πολιτικής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, που περιλαμβάνεται στους ομιλητές του φιλμ. «Πέρα από την τραγωδία της καταστροφής, δείχνει μια διευρυμένη εικόνα της πόλης. Οι Έλληνες που περιμένουν να δουν μια Σμύρνη 100% ελληνική, ίσως απογοητευτούν. Ο χαρακτήρας της ήταν πολυεθνικός και πολυπολιτισμικός, με το ελληνικό στοιχείο βέβαια να κυριαρχεί. Κι αυτό την έκανε τόσο συναρπαστική...» *

info:

Προβολές του ντοκιμαντέρ και έκθεση φωτογραφίας, Μουσείο Μπενάκη, Κουμπάρη 1, από 25/1 έως 11/3. Μιλούν επίσης: Giles Milton (συγγραφέας του βιβλίου «Lost Paradise»), Βικτώρια Σολομωνίδου (Kings College) και,

φυσικά, ο ιστορικός Αλέξανδρος Κιτρούφ. Η συλλογή και συντήρηση του αρχαιολογικού οπτικού υλικού πραγματοποιήθηκαν από τον μη κερδοσκοπικό οργανισμό ΠΡΩΤΕΑΣ με την υποστήριξη του Ιδρύματος Μποδοσάκη.